

Abdulkadir Atıcı

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

SUNGUR TÜRKLERİ VE DİLLERİ

THE SONQOR TURKS AND THEIR LANGUAGE

ABSTRACT

It is known that, geography of Iran is very important for Turkish history from ancient times. Throughout its history, this geography managed by various Turkish states is still have the same importance. Studies on the Turkish communities in Iran accelerated in recent years. In this way, our knowledge of the region is also increasing day by day. Sungur Turks who lives in Kermanshah Province of Iran constitute the basis of this study are also a Turkish community. The study provides general information about the Sungur Turks with examples of the phonetic and morphologic characteristics of Sungur Turkish. Information about the sociolinguistic view of Sungur Turkish has shared with community of science. Finally, text examples which belongs to Sungur Turkish has given and visual material added to the end of the article which are compiled from the people in the area.

Keywords

Iran, Sungur Turks, South Azerbaijan.

ÖZET

İran coğrafyasının Türk tarihi açısından eski tarihlerden beri çok önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Tarihsel dönem içerisinde çeşitli Türk devletleri tarafından yönetilen bu coğrafya günümüzde de aynı öneme sahiptir. İran'daki Türk toplulukları ile ilgili yapılan çalışmalar son yıllarda hızlanmıştır. Bu sayede günden güne bölge hakkındaki bilgilerimiz de artmaktadır. Bu çalışmanın esasını oluşturan Sungur Türkleri de İran'ın Kirmanşah eyaletinde yaşayan bir Türk topluluğudur. Çalışmada Sungur Türkleri hakkında genel bilgiler verilmiş, ardından Sungur Türkçesine ait bazı ses ve şekil özellikleri örneklerle birlikte sıralanmaya çalışılmıştır. Sungur Türkçesinin toplumdilbilimsel görünümü hakkında bilgiler aktararak Sungur Türkleri ve Sungur Türkçesi hakkındaki bilgiler bilim âlemiyle paylaşılmıştır. Son olarak da Sungur Türkçesine ait metin örneklerine yer verilmiş ve bölgedeki kaynak kişilerden derlenmiş görsel malzeme yazının sonuna eklenmiştir.

Anahtar Sözcükler

İran, Sungur Türkleri, Sungur Türkçesi, Güney Azerbaycan.

Sungur Etnonimi

Sungur Türkleri İran'ın Kirmanşah iline bağlı küçük bir şehir olan Sungur şehrinde yaşamaktadırlar. Kirmanşah'ın yaklaşık 70 km kuzeydoğusunda bulunan ve bölgenin de adı durumunda olan Zagros dağlarının hemen eteklerinde yer almaktadır. Kirmanşah'ın doğusundaki son şehir Sungur geçildiğinde Hamedan'a bağlı ilk şehir olan Bahar'a ulaşılmaktadır.

Sungur kelimesi *doğana benzeyen, yırtıcı, avcı kuş* (Türkçe Sözlük 1998: 2042) anlamına gelmektedir. Kelime, *Divanü Lügatit Türk'te sonğkur* olarak geçmekte ve *sonkur kuşu, yırtıcı kuşlardan biri* (Mahmut 2006: 530) olarak açıklanmaktadır. *Kutadgu Bilig'te* ise kelime, *sunğkur* şeklinde geçmekte ve *sungur kuşu* (Arat 1979: 409) olarak anlandırılmaktadır. *Yeni Tarama Sözlüğü'nde* geçen sungur kelimesi hem anlamı hem de farklı yazılış şekilleriyle yer almaktadır. *Sunğur, sunğar, şunğur, sunğur* şekilleriyle yazıya geçirilmiş olan kelime *akdoğan* anlamına gelmektedir (Dilçin 1983: 194). Ayrıca Kutb'un *Hüsrev ü Şirin'*inde de kelime iki yerde *sunğur* şekliyle ve yine *yırtıcı kuş*¹ anlamında karşımıza çıkmaktadır (Hacıeminoğlu 2000). Bölgede yapılan alan araştırmalarında kelimenin anlamının kaynaklarda geçen şekliyle aynı olduğu tespit edilmiştir. Bölge halkı sungur kelimesini yırtıcı kuş, 'şahin' anlamında kullanmaktadır.

Kelimenin anlamına yönelik benzer anlamlandırmalar ortaya çıkmasına rağmen yazıya geçirilişi konusunda farklı kullanımlarla karşılaşmaktadır. Sungur Türkçesi ile ilgili araştırma yapılırken farklı yazıya geçiriliş biçimleri tespit edilmiştir.

Sungur Türkleri ve dilleriyle ilgili ilk bilimsel çalışma Doerfer tarafından yapılmıştır. Halaçlar ve Halaç Türkçesi üzerine araştırmalar yapmaya giden Doerfer, Sungur'a da uğrayarak bölgeden derlemeler yapmış ve Sonqor Türkçesini keşfetmiştir. Doerfer toplamış olduğu bu derlemeleri yazıya geçirerek bu konuyla ilgili ilk bilimsel makaleyi yayımlamıştır. Makalesinde kelime *sonqor* olarak yazıya geçirilmiştir (Doerfer 1977: 43-56).

Doerfer'in ardından konuyla ilgilenen ve bölgeye konuyla ilgili araştırma yapmaya giden ikinci araştırmacı Cevat Heyet'tir. Cevat Heyet araştırmalarının ardından konuyla ilgili kaleme aldığı yazısında Doerfer'den farklı olarak kelimeyi *sungur* olarak yazıya geçirmiştir (Heyet 2002: 675-678).

Sungur Türkleri ve dilleriyle ilgili en son yapılmış bilimsel çalışma Christiane Bulut'a aittir. Bulut'un bölgeye giderek yaptığı incelemeler sonucunda kaleme aldığı yazısında da yine adı geçen kelime *sonqor* olarak yazıya geçirilmiştir (Bulut 2005: 241-269).

İnternet üzerinde tarama yapıldığında ise yazıya geçirilişteki farklılıklar daha da artmaktadır.²

Bütün bu yazıya geçiriliş şekillerinin ardından bölgede yapılan çalışmalarda Sungur şehrinde yaşayan Sungur Türklerinin kelimeyi telaffuz ediş şekilleri *sunğur* ya da *sunğur* olarak tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesi yazı dilinde arka damak, burun akıcısı /ŋ/ ve tonlu, sızıcı, gırtlak ünsüzü /ğ/ olmadığı için bu yazıda kelimenin *sungur* yazı biçimi kullanılacaktır. Bu yazı biçiminin araştırmacılar tarafından tekleştirilmesi konu ile ilgili araştırma yapan kişilerin bilgilere daha rahat ulaşması bakımından önem arz etmektedir.

¹ Necmettin Hacıeminoğlu'nun Kutb'un *Hüsrev ü Şirin'i* ve *Dil Hususiyetleri* adlı çalışmasında 908 ve 2979. satırlarda *Sunğkur* şeklinde geçmektedir.

² İnternet taramalarında Arap/Fars harfli metinler bir kenara bırakılır ve sadece Latin harfli yazılışlar dikkate alınırsa çok çeşitli yazıya geçiriliş şekilleriyle karşılaşmaktadır, örneğin, *Sungur, Songur, Songor, Sonkur, Sunkur, Sonqor, Sonqur* gibi.

Din ve Kültür

Sungur Türklerinin hemen hemen tamamı Şii'dir. İran'ın büyük bir kısmında olduğu gibi Sungur Türkleri için de Şiilik önemli bir yer tutmaktadır. Sungur Şehrinde yaşayan diğer etnik gruplar için de bu durum geçerlidir. Şiilik bu anlamda farklı etnik grupları aynı şemsiye altında toplayan birleştirici bir unsur olarak göze çarpmaktadır. İran'ın resmi dili olan Farsça ve yine devlet tarafından önem verilen Şiilik diğer etnik gruplar üzerinde bir güç oluşturmakta ve bu gücün altında Türkler ve diğer etnik grupların Farslaşma süreçleri hızlanmaktadır.

Coğrafya ve Nüfus

Sungur Türklerinin yaşadığı coğrafya, yukarıda da belirtildiği gibi Kirmanşah'a bağlı ve yaklaşık onun 70 km kuzeydoğusunda bulunan küçük bir şehirdir. Zagros dağlarının hemen dibine kurulmuş olan Kirmanşah, doğudaki son şehirdir. Sungur şehrinde yaşayan toplam nüfusun kaç olduğu konusunda resmî bir rakam bulunmamaktadır. Daha önce sahaya gitmiş ve konu ile ilgili yazılar yazmış kişilerin verdiği rakamlar şöyledir. Doerfer (1977) bu şehirde yaşayan Türklerin sayısını 35.000 olarak göstermiştir. Daha sonra bölge ile ilgili yazı kaleme alan Cevat Heyet (2002) şehrin toplam nüfusunu 100.000 olarak belirtmiş ve bunların yaklaşık yarısının Sungur Türklerinden oluştuğunu kaydetmiştir. Son olarak da Christian Bulut (2005) şehirdeki toplam Türk nüfusunun 40.000 civarında olduğunu bildirmiştir. Bölgeye giderek araştırmalar yaptığımız 2009 yılında, bu konuya özel hassasiyet göstermiş olmamıza rağmen, Sungur şehrinde yaşayan toplam Türk nüfusuna ait herhangi bir resmî belgeye tarafımızdan ulaşamamıştır. İran'ın bu anlamda nüfus bilgilerin yetersiz olması özellikle etnik yapılaraya göre nüfus sayımının tam olarak bilinmiyor olması ihtiyaç duyulan bilgilerin elde edilmesine imkân vermemektedir. 2009 yılı itibarıyla elimizde bulunan tek bilgi yerel kaynakların tarafımıza sözlü olarak sunduğu bilgilerdir. Sungur şehrinin meclis üyelerinden edinilen sözlü bilgilere göre Sungur şehrinde yaşayan toplam nüfus 42.000 civarındadır ve bu nüfusun yaklaşık 32.000'ini Türk nüfusu oluşturmaktadır.

Doerfer'den bu yana kaleme alınmış yazılarda Sungur şehrinde yaşayan Türk nüfusunun sürekli azaldığı görülmektedir. Nüfusun azalmasında çeşitli sebepler olmasına rağmen iki husus öne çıkmaktadır. Bunlardan bir tanesi Sungur şehrinin tarım ve kısmen hayvancılıktan başka geçim kaynağının bulunmaması sebebiyle verdiği yoğun göçtür. Şehirde yaşayan Türk nüfusu sürekli bir şekilde dışarıya göç vermekte ve boşalan Türk nüfusunun yerine başka etnik gruplar geçmektedir. Türk nüfusunun azalmasındaki diğer önemli sebep ise asimilasyondur. Resmi yazı dili olarak Türkçenin kabul görmemesi, yeni nesillerin eğitimlerini Farsça olarak almaları ve farklı etnik gruplarla yapılan evlilikler Türklük bilincinin giderek azalmasında önemli rol oynamaktadır.

Ayrıca Türk nüfusunun azalması konusunda belirtmekte yarar gördüğümüz bir başka konuda hem bilgilerin güncellenmesi hem de göçün ne kadar hızlı bir biçimde gerçekleştiğinin açığa çıkarılması açısından önemli olan Sungur şehrine bağlı olan Türk köylerinin durumudur. Tam bir sayı verememekle birlikte 200'ün üzerinde köyün bulunduğu Sungur şehrinin sadece iki köyünde Türklerin yaşadığı ve bu köylerin Türk köyleri olduğu bilgisi daha önce bu bölgede araştırma yapmış bilim adamları tarafından dile getirilmiştir. Örneğin Doerfer (1977: 44) yazısında Sungur'a bağlı olan iki köyden Ferhad-Han'da 200, Gurve'de ise 400 Türk'ün yaşadığını belirtmiştir. Cevat Heyet (2002: 675) ise Sungur'da ve bazı köylerde Türkler yaşamaktadır derken parantez içinde Ferhad-han ve Gurve köylerinden bahsederek buralarda Türklerin var olduğunu ve yaşadığını belirtmiştir. Son olarak da aynı bilgiyi Christiane Bulut (2005: 241) da yineleyerek adı geçen iki köyde Türklerin yaşadığı bilgisini

vermiştir. 2010 yılında bölgede araştırma yaptığımız sırada bu iki köye gidilmiş ve Türk nüfusunun ne durumda olduğu araştırılmıştır. Her iki köyde de 2010 yılı itibarıyla artık Türk nüfusunun kalmadığı tespit edilmiştir. Köylerde Türkçe bilen kişilerin var olmasına rağmen, bu kişilerle bizzat yapılan görüşmelerde Türkçeyi şehre gidiş gelişleri sırasında öğrendikleri tespit edilmiştir. Türk olan ve kendisinin Türk olduğunu söyleyen kişilere ise bu köylerde rastlanılmamıştır.

Tarihî Arka Plan

Sungur Türklerinin tarihi konusunda elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Sungur Türklerinin bu coğrafyaya nereden ve nasıl geldiği konusunda ilk bilgi veren kişi Vladimir Minorsky'dir (1970). Minorsky'e göre Sungur Türkleri bu coğrafyaya Moğol istilası döneminde gelerek yerleşmişlerdir. Bu Türk topluluğunun reisi olan Sungur da Şiraz Moğollarının hizmetinde bulunmuştur. Minorsky'nin bu kısa bilgisinin dışında yazısında başka bir kaynak veya ipucu bulunmamaktadır. Cevat Heyet (2002: 675) Sungur Türklerinin bu coğrafyaya Moğollar zamanında geldiğini Minorsky'nin yazısına atıfta bulunarak belirtmiştir. Christian Bulut ise (2005: 241-242) Türklerin buraya Moğollar zamanında geldiği bilgisinin genel kanı olduğunu belirtmiştir. Selçuklu zamanının meşhur beyi Sungur Bey'e ait olduğu düşünülen gümbetin burada var olmasının da bu bilgiyi güçlendirdiğini bildirmektedir. Ancak Sungur adının Türk hanedanlıklarında yaygın olması sebebiyle bu şehrin kurucusunun tespit edilmesinin güç olduğunu da belirtmiştir.

Sungur şehri ile ilgili bir başka bilgiye göre bu coğrafyanın eskiden işlek ve uğrak bir yerdir. Özellikle Tebriz'den Hacca gitmek isteyen Müslümanların bir geçiş noktası olan Sungur şehri, daha sonra güzergâhların değişmesi sebebiyle bu özelliğini yitirmiş ve kenar bir şehir haline gelmiştir.

Otografi/Eğitim

İran'ın tamamında olduğu gibi Sungur'da da eğitimin tüm kademelerinde eğitim dili Farsçadır. Dolayısıyla bölgede yaşayan Sungur Türkleri eğitimlerini Farsça olarak almaktadır.

Sungur Türkçesinin Türk Dili İçindeki Yeri

Sungur şehrinde yaşayan halkın büyük bir çoğunluğu üç dil, Türkçe, Farsça ve Kürtçe, bilmektedir. Bölgede çok dilliliğin (multilingualism) hâkim olduğu ve bireyler arasında yaygınlaştığını söylemek mümkündür. Bu çok dilli ortamda Türkçenin yaşam alanı sadece bireyler arasında ya da aile içindedir. Türkçenin resmi dil olarak kabul edilmemiş olması ve Türkçe eğitim verilmemesi zaman içinde Türkçe konuşurların sayısında azalmaya sebep olmaktadır.

Sungur Türkçesinin civar bölgelerde konuşulan Türkçeden farklı bir durum sergilemesi ve belli oranda farklılıklar göstermesi, Sungur Türkçesinin tamamen yok olmadan önce tespit edilip kayıt altına alınmasını daha da önemli ve öncelikli bir hale getirmektedir. Bu bağlamda 2009 yılında bölgeye giderek sahadan gerekli belge ve bilgiler toplanmış ve tarafımızdan doktora çalışması olarak gerekli incelemelere başlanmıştır.

Türk lehçelerinin tasniflerini incelediğimizde Sungur Türkçesini de içine alan tek tasnifin Lars Johanson'un (Johanson 1998: 82-83) geliştirdiği dil tasnifi olduğu görülmektedir. Johanson'un dil tasnifinde Sungur Türkçesi Güney-batı (Oğuzca) kolunun Güney Oğuz Grubu içine dâhil etmiştir.

Sungur Türkçesi

İran'ın resmî dili olan Farsçanın, diğer dillerle olduğu gibi Türk lehçeleriyle etkileşimi üst seviyededir. Sungur Türkçesinin bölgede resmî olarak yazılıp konuşulamıyor olması, resmî bir dilin koruması altında bulunmayışı doğal olarak süreç içerisinde Farsçadan etkilenmesine sebep olmuştur. Kelime

dağarcığının zayıflaması, birçok durumda Türkçe kelime yerine Farsça kelimelerin kullanılması, halkın kelime bilgisinin günden güne zayıflaması bu etkileşim sonucu olarak ortaya çıkmış görünmektedir.

Ses Bilgisi

Sungur Türkçesine Ait Bazı Ses Değişmeleri ve Ses Etkileşimleri

Sungur Türkçesinde ünlü uyumu bulunmamaktadır. Ünlü sisteminin belirli kurallar dâhilinde işlememesinin sebeplerinden biri Farsçanın etkisidir. Diğeri ise genellikle eklerin tek bir biçimbirimden meydana gelmesidir. Türkçede tek biçimbirimli köklerde ses düzenine uyan çok biçimbirimli eklerin kullanılması ve ünlü uyumu sistemi Sungur Türkçesinde görülmemektedir: *gitmağ* 'gitmek', *ülmağ* 'ölmeyi', *danişirdile* 'konuşurdular', *yazille* 'yazarlar', *ağrimiyen başe* 'ağrımayan başa', *uğlire* 'oğlu da'.

Ne kalınlık-incelik ne de düzlük-yuvarlaklık uyumu bulunmaktadır: *buni* 'bunu', *minenunni* 'binenindir', *oñi* 'oku', *oturirdi* 'otururdu', *aremu* 'adamın'.

Sungur Türkçesindeki /k/ tonsuz, süreksiz, arka damak ünsüzü, büyük oranda tonlu sızıcı /ğ/ ünsüzüne dönüşmektedir: *ağ* 'ak', *ğeranluğdi* 'karanlıktı', *durāğ* 'dudak', *illığ* 'ılık', *turpağde* 'toprakta', *danişmağe* 'konuşmaya'.

Sungur Türkçesinde Arapça ve Farsçadan geçmiş olan alıntı kelimelerde kullanılan tonlu, süreksiz, dudak ünsüzü /b/'yi, tonlu, sızıcı, diş dudak ünsüzü /v/'ye dönüştürme eğilimi vardır: *duvare* (Far. دیواره) 'tekrar', *tever* (Far. تبر) 'balta', *civinne* (Ar. جيب) 'cebinde', *qurvan* (Ar. قربان) 'kurban', *vağşevānluğlerine* (Far. باغچوان) 'bahçıvanlıklarına'

Sungur Türkçesinde kelime başı hariç tonlu, süreksiz, diş-diş eti ünsüzü /d/'nin, titrek, akıcı, sürekli, diş-diş eti ünsüzü /r/'ye dönüşmektedir: *diri* 'dedi', *aremi* 'adamı', *dere* 'dede', *deri* 'dedi', *yeru* 'yedin', *huri* 'budur', *biceri* 'birdir, aynıdır'.

Sungur Türkçesinde en sık karşılaşılan ses olayı son ses durumundaki burun akıcısı, sürekli diş-diş eti ünsüzü /n/'nin düşmesidir: *Sıfrenu* 'sofranın', *senu* 'senin', *uğlanu* 'oğlanın', *senne* 'senden', *unne* 'ondan', *aru* 'adın', *üzu* 'özün, kendin', *uşağ* 'uşağın, çocuğun', *yanerdu* 'yanardın', *diyerdü* 'derdin', *me* 'ben', *se* 'sen', *içi* 'için'.

Sungur Türkçesindeki bildirme (-DXr) ve 3. şahıs çokluk ekinin (-lAr) sonundaki /r/'ler de sıklıkla düşmektedir: *Minenunni* 'binenindir', *giyenunni* 'gidenindir', *biceri* (< bicedir) 'birdir, aynıdır', *yarımneri* 'yadımdadır, aklımdadır', *nemeri* (< nemedir) 'nedir 'yazmışle 'yazmışlar', *danişirdile* 'konuşurdular', *örgeñmişdile* 'öğrenmiştiler', *qızdile* 'kız idiler', *sunurluydile* 'Sungurluydular'.

Sungur Türkçesinde geniş ünlüler daralma eğilimindedir: *Un* (< on) 'on', *öl-* (< öl-) 'öl-', *ul-* (< ol-) 'ol-', *gür-* (< gör-) 'gör-'.

Biçim Bilgisi

İsimden İsim Yapmada Kullanılan Ekler

+an+: *oğlanler* 'oğlanlar', *uğlan* 'oğlan', *oğlanım* 'oğlum', *oğlani* 'oğlu', *oğlanni* 'oğlandır'.

+ce+: *nece* 'nasıl', *birce* 'aynı; bir', *balaca* 'küçük',

+çi+: *yalançi* 'yalancı', *duşmençiluğ* 'düşmanlık', *elçiluğine* 'elçiliğine', *aremçi* 'ara bulucu', *ülçi* 'elçi', *yülçi* 'yolcu'.

+daş+: *qardaş* 'kardeş', *qardaşım* 'kardeşim', *qardaşe* 'kardeşe', *yúlláşe* 'yoldaşa', *qardaşi* 'kardeşi', *ivlendaşım* 'eşim, kocam'.

+ki+: *buğunki* 'bugünkü', *inniki* 'şimdiki', *qedimkiler* 'eskiler', *lancinneki* 'leğendeki', *üzumkiri* 'benimkidir', *üydeki* 'öndeki'.

+lu+: *azerbaycanlu_idi* 'Azerbaycanlıydı', *nişanlu* 'nişanlı', *yazıluri* 'yazılıdır', *Sunurlu* 'Sungurlu', *atlu* 'atlı', *yaşluri* 'yaşlıdır', *duzlu* 'tuzlu'.

+luğ+: *samanluğde* 'samanlıkta', *gelinluğı* 'gelinliği', *ayrınluğ* 'aydınlık', *ayrılığ* 'ayrılık', *arifluğ* 'ariflik', *doğtorluğ* 'doktorluk'.

Fiilden İsim Yapan Ekler

-e+: *yarelendim* (<yar-a+la-n-dı-m) 'yaralandım', *yārelu* 'yaralı'.

-ağ+: *piçağ* 'bıçak', *qonağ* 'konak', *durağ* 'durak', *sencağ* 'sancak'.

-(u)ğ+: *qatuğ* 'katık, yiyecek', *sinuğdi* 'kırıktı', *tissinuğ* 'tiksenme', *sinuğ* 'kırık', *açuğ_idi* 'açıktı', *açuğ* 'açık'.

-i+/-i+/-u+: *ağrimiyenbaşı* 'ağrımayan başı', *dolusiydi* 'dolusuydu', *üluve* 'ölüye', *yağçi* (<yağış-ı) 'güzel', *yazıluri* 'yazılıdır'.

-mağ+: *gitmağ* 'gitmek', *ülmağı* 'ölmeyi', *ğurmağ* 'görmek', *yığlemağı* 'ağlamayı', *bağlemağe* 'bağlamağa'.

İsimden Fiil Yapan Ekler

+a-/+e-: *benzer* (<benjiz+e-) 'benzer', *uynerdus* <oyun+a- 'oynardınız'.

+le-: *bağlemezle* 'bağlamazlar', *başleri* 'başladı', *toplelle* 'toplarlar', *sulerdi* 'sulardı', *dağlanmesi* 'dağlanmasın', *aduvlanni* 'sinirlendi', *evlenmemi* 'evlenmemiş'.

+el-: *azelmi* 'azalmış'.

+ar-: *gügere* 'göğər-', *qeralli* 'karardı', *saralmışov* 'saramışsın', *saraldi* 'sarardı'.

Fiilden Fiil Yapan Ekler

-der- (benzeşme ile > -ner-): *dönder* 'dönder', *ğonnerirdile* 'gönderirdiler', *dönnər* 'dönder', *ğunnerdi* 'gönderdi'.

-dır/-dir/-dur-: *danışdırme* 'konuşturma', *alışdırme* 'alıştırma', *endirdim* 'indirdim', *gidirenunni* 'giydirenindir', *meleşdirdi* 'meletti', *çimdurun* 'çimdirin'.

-l-: *atılan* 'atılan', *açılmemiş* 'açılmamış', *açılan* 'açılan', *dirilmez* 'dirilmez', *yığilirduğ* 'yığılırdık, toplanırdık', *yıhılmış* 'yıkılmış'.

-ş-: *ivleşmemişov* 'evlenmemişsin', *tāzeleşmi* 'tazeleşmiş', *meleşdirdi* 'meleştırdi', *sürüşüm* 'soruşayım', *yığışdiri* 'yığıştıdır'.

Hâl Ekleri

İlgi Hâli:

+u/+un: *minenunni* 'binenindir', *gidirenunni* 'giydirenindir', *giyenunni* 'gidenindir', *sıfrenu* 'sofranın', *gelinu* 'gelinin', *senu* 'senin', *iranu* 'İran'ın', *bunu* 'bunun', *menu* 'benim'.

Belirtme Hâli:

+i/+i: *eybi* 'ayıbı', *eli* 'eli', *uni* 'onu', *azebaycani* 'Azerbaycan'ı', *meni* 'beni', *suâli* 'soruyu'.

Yönelme Hâli:

+e: *gelene* 'gelene', *neneye* 'neneye; anneye', *pjresevene* 'Pireseven'e', *irane* 'İran'a', *yanıne* 'yanına'.

Bulunma Hâli:

+de (Benzeşme ile > +ne): *ügde* 'önde', *suñurde* 'Sungur'da', *burde* 'burada', *örtemizde* 'ortamızda', *ivde* 'evde', *deyirmāne* 'değirmende', *yarunne* 'yadında, aklında', *ivinne* 'evinde', *altınne* 'altında'.

Ayrılma Hâli:

+de/ +den (n ünsüzünden sonra benzeşme ile > +nen)

bılağden 'pınardan; dereden', *kitābden* 'kitaptan', *quzeyden* 'kuzayden', *dirnağde* 'tırnaktan', *süzlerde* 'sözlerden', *qardaşlerde* 'kardeşlerden', *unnen* 'ondan', *yolınnen* 'yolundan', *bunnen* 'bundan', *irannen* 'İran'dan'.

İyelik Ekleri:

1. t. ş. / -m: / *anam* 'annem', *balam* 'çocuğum', *üzüm* 'kendim', *ğósküm* 'göğsüm'.

2. t. ş. / -n: / *yarunne* 'yadında, aklında', *dilinne* 'dilinde', *uşağlarunne* 'çocuklarıyla', *ivunne* 'evinde'

3. t. ş. / -e/~i: / *başıne* 'başına', *ivinne* 'evinde', *zılızilesine* 'depremine', *bacisi* 'bacısı', *uşāği* 'çocuğu'.

1. ç. ş. / -(l)mlz: / *üzimiz* 'kendimiz', *dilimiz* 'dilimiz', *örtemizde* 'ortamızda', *almemiz* 'elmemiz'

2. ç. ş. / -Uz: / *üzuz* 'kendiniz', *ivuze* 'evinize', *bılağuz* 'pınarınız, dereniz'.

3. ç. ş. / -leri: / *dereleri* 'dedeleri', *âğılleri* 'akılları', *ğúlleri* 'gülleri', *lehçeleri* 'lehçeleri'.

Sıfatlar

Sayı Adları:

bice 'bir', *iki* 'iki', *üç* 'üç', *dörd* 'dört', *beş* 'beş', *altı* 'altı', *yiddi* 'yedi', *sekkiz* 'sekiz', *doğquz* 'dokuz', *un* 'on', *un bir* 'on bir', *un iki* 'on iki', *un üç/unnüç* 'on üç', *un dörd* 'on dört', *un beş* 'on beş', *yırmi* 'yirmi', *otuz* 'otuz', *kırh* 'kırk', *elli* 'elli', *elliyu un* 'altmış', *elliyu yırmi* 'yetmiş', *elliyu otuz* 'seksen', *elliyu kırh* 'doksan', *üz* 'yüz'.

Zamirler

Şahıs Zamirleri:

me 'ben', *se* 'sen', *u* 'o', *bız* 'biz', *sız* 'siz', *ular* 'onlar'.

Dönüşlülük Zamiri:

üz 'öz, kendi'

Soru Zamirleri:

kim 'kim', *ne* 'ne', *neme* 'ne', *necür* 'nasıl'.

Söz Varlığı:

Akraba Adları:

Dere 'dede', *baba* 'baba', *anne* 'anne', *uğil* 'oğul, erkek evlat', *uğlan* 'oğlan, erkek evlat', *uşağ* 'evlat, çocuk', *qız* 'kız çocuk', *n've* (Peh. Far. نوا <nevā) 'torun', *qardaş* 'kardeş', *emu* (Ar. عم 'amm') 'babanın büyük kardeşleri, amca', *dayi* 'annenin erkek kardeşi, dayı', *lāle* (Ar. خاله) 'babanın kız kardeşi, hala'. (Far. hāle 'teyze)

Organ, Vücut, Uzuv Adları:

Üz 'yüz, çehre', *álin* 'alın', *baş* 'baş', *buyın* 'boyun', *güz* 'göz', *qeş* 'kaş', *dil* 'dil', *durağ* 'dudak', *qulağ* 'kulak', *eyağ* 'ayak', *seqel* 'sakal', *ürek/ürey* 'yürek'

Hareket Fiilleri:

gel- 'gel-', *giy-* 'git-', *apar-* 'götür-', *çılher-* 'çıkart-'.

İletişim Fiilleri:

daniş- 'konuş-', *sürüş-* 'sor-'.

Toplumdilbilimsel Görünüm

İran'ın Kirmanşah iline bağlı Sungur şehri coğrafi olarak kilit bir bölgede bulunmaktadır. Birçok etnik grubun kesiştiği bu bölge değişik katmanlar/ın/ yan yana bulunduğu bir kesişme noktası durumundadır. Sungur şehrini merkez alıp etrafını incelediğimizde, şehrin batı kısmında Kürt nüfusunun, kuzey ve doğu yönünde Türk nüfusunun, güney kısmında ise (Kaşgay Türkleri dışarıda bırakılacak olursa) Fars nüfusunun yoğunlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla Sungur şehri bu özelliğiyle her üç etnik grubun ve dillerinin kesiştiği bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Sungur şehrinde hemen herkesin üç dil bildiği çok dilli (multilingualizm) bir ortamı da beraberinde getirmektedir. Bu çok dilli ortamda (Türkçe, Farsça, Kürtçe) bir dilin sürekliliği açısından en geçerli dil Farsçadır. Resmi devlet dili olma özelliğini ve gücünü kullanan Farsça her geçen gün Türkçe dâhil olmak üzere tüm diller üzerinde baskı kurmaktadır. Ayrıca eğitim dilinin de Farsça olması ve Türkçe eğitiminin yapılmasına izin verilmemesi Türkçenin kelime dağarcığının her geçen gün zayıflamasına sebep olmaktadır. Sungur şehrinde yaşayan Türklerin konuştuğu Sungur Türkçesi ses ve şekil yönünden bu baskıyı fazlasıyla hissetmektedir.

İran'da konuşulan diğer Türk dilleri gibi, Sungur Türkçesini etkileyen sorunların başında yazı dili geleneğinin olmaması gelmektedir. Türkçe eğitiminin yapılamaması ve bu dilde yazılı, görsel faaliyetlere izin verilmemesi Türkçenin İran coğrafyasında bölgeden bölgeye, şehirden şehre, mahalleden mahalleye hatta kişiden kişiye farklılık göstermesine sebep olmaktadır. İran'daki tüm Türk lehçeleri için geçerli olan bu sorun, Sungur Türkçesini de fazlasıyla etkilemektedir. Sungur Türkçesinin bir diğer sorunu da civarda konuşulan Türk lehçelerinden uzak olmasıdır. Coğrafi olarak diğer lehçelerden uzak kalmak, Sungur Türkçesinde olumlu ve olumsuz etkilere sebep olmuştur. Olumsuz etkilerin başında baskın dil olan Farsçadan ses ve şekil yönünden daha fazla etkilenmesidir. Kelime dağarcığının zayıflaması ve diğer Türk lehçelerinde karşılaşılan Türkçe kelimelerin Sungur Türkçesinde tamamen Farsça şekilleriyle kullanılıyor olması, dilin diğer bölgelere göre daha hızlı asimile olduğunu göstermektedir. Sungur Türkçesinin çevresinde konuşulan Türk lehçelerinin izole bir biçimde yaşaması, bazı eskicil yapıların korunması gibi olumlu yönde etkiler de göstermiştir. Sonuç olarak

Sungur Türkçesi her iki özelliğiyle de bölgedeki diğer Türk lehçelerinden farklı ve özel bir durum sergilemektedir.

Sonuç:

İran'ın uzun süre Türk hâkimiyetinde olan bir coğrafya olması onu Türkoloji çalışmaları açısından ayrı ve önemli bir yere koymamızı gerektirmektedir. Türklerin bu coğrafyayla olan bağı tarihsel açıdan ve farklı disiplinler eşliğinde titiz bir şekilde çalışılmaya devam etmelidir. Tarihsel çalışmaların yanı sıra günümüzde İran'da yaşayan Türk toplulukları üzerine yapılan çalışmaların sayısı artmalıdır. Gerek sosyal gerek kültürel gerek dilbilimsel çalışmalarla bu coğrafyada yaşayan Türkler hakkında daha fazla bilgi bilim havuzunda toplanmalı ve bilim âlemiyle paylaşılmalıdır. Türkler, İran'ın daha çok kuzeybatısında yoğunlaşmaktadırlar. Fakat İran'ın tamamına yayılmış küçük Türk gruplarının da var olduğu unutulmamalıdır. Türk nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde ana dilin yaşam alanı daha genişken, dağınık ve küçük gruplar halinde yaşayan Türklerin ana dillerini yaşatma olasılıkları daha düşüktür. Bu sebeple bu Türk grupları bir an önce tespit edilmelidir. İran'ın resmi dilinin Farsça olması ve Farsçanın her alanda baskın dil olarak yaşaması Türk gruplarının ana dillerini kullanmasını güçleştirmektedir. Durumun tespiti ve dil etkileşim boyutlarının analizi için gerekli bilgilerin de sahadan bir an önce toplanması gerekmektedir.

Özgün Örnek Metinler ve Türkiye Türkçesine Aktarımları

1. Metin (Röportaj)

RÖPORTAJI YAPAN : Keyumers MUAYYEDİ / 55

YANITLAYAN : İntec ABA / 80

DERLEME YERİ : Sungur Merkez

DERLENEN : Röportaj

DERLEME TARİHİ : 09.07.2010

— *Neçe yaşu var?*

(Kaç yaşındasın?)

— *Me aħıllem elliyu otuz.*

(Ben, tahminim, seksen.)

— *Yáni heşdâtsın?*

(Yani seksensin?)

— *Bēli.*

(Evet.)

— *Ĥob, bız diyeraħ. hefdāt dimez heşdāt dimez. diye elliyu otuz, elliyu yırmi, elliyu un.*

(Tamam, biz deriz, yetmiş demeyiz, seksen demeyiz, biz, elli otuz, elli yirmi, elli on deriz.)

— *Ellu yırmi a_ocur var, bēli.*

(Yetmiş, evet, o kadar var.)

— *Elliyu otuz?*

(Seksen?)

— *Ēllette, bēli.*

(Elbette, evet.)

— *Ĥob, dirim ki neçe yaşun var. Bu diri elliyu otuz.*

(Tamam, dedim ki kaç yaşındasın, dedi ki seksen.)

— *Ēllette.*

(Evet.)

— *Bēd, neçe uşaġu var?*

(Peki, kaç çocuġun var?)

— *Neçe uşaġım, elan zar var, dörd dane. Üç oġlan_idiyu üç qız. Oġlanler ikisi ömrünü verdi.*

Bicesi şehit ulli şeremçare...

(Kaç çocuġum, şu an şey var, dört tane, üç oġlandı, üç kız, oġlanların ikisi vefat etti, biri şehit oldu.)

— *Dördi ġalmi?*

(Dördü mü kaldı?)

— *Bēli, alti uşaġım var_idi.*

(Evet, altı çocuġum vardı.)

— *Bēd, dördi ġalmi?*

(Anladım, dördü kalmış?)

— *Bēli, dördi kalmi.*

(Evet, dördü kaldı.)

— *Bēd, nēve neme var?*

(Peki, torunların var mı?)

— *Nēvem, ēlbette nēvelerim. Üç ħaci ħemberinu üç uşaĝi var. Aĝaĝbaġu üç oĝli var. ħaci ruşenunne iki var, bēli.*

(Torunum, elbette, torunlarım, Hacı Gemberi'nin üç çocuĝu var, Akakbal'ın üç oĝlu var, Hacı Ruşen'in de iki tane var, evet.)

— *Bēd, nēvelerunne se üzuā?*

(Peki, torunlarınla sen kendin ama ha?)

— *Bēli.*

(Evet.)

— *Törkī danişisiz ya farsī?*

(Türkçe mi konuşuyorsunuz, Farsça mı?)

— *Me valā törkī danişdem.*

(Ben, valla, Türkçe konuşurum.)

— *Ĥāmine törkī?*

(Hepsiyle Türkçe mi?)

— *He, başarmerem farsī.*

(Evet, Farsça konuşamıyorum.)

— *Üz uşaĝlarunne neme?*

(Kendi çocuklarıyla nasıl?)

— *Üz uşaĝlerimime ille törkī danişmiş.*

(Kendi çocuklarımla öyle, Türkçe konuşuyorum.)

— *Törkī danişisen?*

(Türkçe mi konuşuyorsun?)

— *Bēli.*

(Evet.)

— *Bēd, neçe dil bilise sen ħullen?*

(Peki, toplam kaç dil biliyorsun?)

— *Me essen feĝet ħurdīu farsīni billem.*

(Ben aslında sadece Kürtçe ve Farsça biliyorum.)

— *Ĥurdīu, farsīu, türkī?*

(Kürtçe, Farsça ve Türkçe mi?)

— *Bēli, a_ūlari billem.*

(Evet, onları biliyorum.)

— *Bēd, ille rīşeten billi üz famillimişâ v; törksız da?*

(Peki, köken olarak, ailen, Türk'sünüz değil mi?)

— *Törħaĝ.*

(Türk'üz.)

— *Dedâ v; nenâ v türk_jdiler da?*

(Annen, baban Türk'tüler değil mi?)

— *Bēli, dede, nenem törk_jimi, bēli.*

(Evet, annem, babam Türk'müşler, evet.)

— *Törk_jimi?*

(Türk müymüşler?)

— *Bēli, törk_jimi.*

(Evet, Türk'müş.)

— *Bed, üzuz neçe qardaş-baci_jmişâz?*

(Peki, siz kaç kardeşmişsiniz?)

— *Biz üzimiz bice baci u bice qardaş. Esqeru me.*

(Biz, bir kız bir erkek, ben en küçüğüüm.)

— *Esqeru sen?*

(Sen en küçüğü müsün?)

— *Bēli.*

(Evet.)

— *Bēd, çoḥ yaḥçi. Di gene herneme suali sız diyesız. Unnen araşem?*

(Peki, çok güzel, herhangi bir sorunuz varsa söyleyin, ben onunla konuşayım?)

— *Bēli, güzlerimiz.*

(Evet, bekleriz.)

— *Suḣurde bucur...*

(Sungur'da bu şekilde...)

2. Metin (Atasözleri)

RÖPORTAJI YAPAN	: Behruz BEYBABAİ / 37
YANITLAYAN	: Emir Erselan HEDİDİ / 47
DERLEME YERİ	: Sungur Merkez
DERLENEN	: Röportaj
DERLEME TARİHİ	: 19.07.2010

Abru bahār gügēti deülli ki duvare gügere. (Haysiyet, şeref ilkbahar çiçeği değil ki tekrar yeşersin.)

Abruni yemi heyāni siçmi. (Şerefini yemiş, haysiyetini sıçmış.)

Āc arem dāş de yeyer. (Aç adam taş da yer.)

Ācınne it qırlā vri. (Acından it kırıyor.)

Açılmemiş sıfre bir eybi var, açılan sıfrenū min_u bir eybi var. (Açılmamış sofranın bir ayıbı var, açılmış sofranın ise bin bir ayıbı var.)

Āğ itu qere ğuni. (Ak it, kara gün için.)

Ağ töf ğurenne une hıyalı iki ğeranluğdı. (Beyaz tükürüğü yerde gördüğünde onu iki kuruş zanneder.)

Āğ yarme qere ğun içiri. (Dövülmüş yarma kara gün içindir.)

Ağac ğurenne hiz it qaçer. (Kötü köpek (birinin elinde) ağaç gördüğünde kaçar.)

Ağrimiyen başi desmāl bağlemezle. (Ağrımayan başa mendil bağlamazlar.)

Āl aparmış. (Al götürmüştü.³)

Āle qerqe balā çıharmez. (Ala karga çocuk doğurmaz.)

Ālinu duzi yuḥ. (Elinin (tadı) tuzu yok.)

Ālā açen çiraği benne giçirebilmez. (Allah'ın yaktığı ışığı kul söndüremez.)

Ālāḥ birine virenne nenesinnı araşmez. (Allah birine vereceği zaman soyuna sopuna bakmaz.)

Aremu alinne her neme yazmışle ile uri. (Adamın alnına ne yazılmışsa o olur.)

Arpe eken buğde dermez. (Arpa eken buğday dermez.)

At almimi, aḥur bağliya v. (At almamış, ahır bağlıyor.)

At minenini tanir. (At binenini tanır.)

³ Al; *albastı, alkarısı, albıs, almış, alarvadi, alanası, alkızı, alacama* gibi isimlerle anılan ve hemen hemen bütün Türk dünyasında görülen olağanüstü bir varlıktır. Bu olağanüstü varlık sıklıkla lohusalara ve bebeklere musallat olmaktadır. Bu varlık genellikle, lohusanın ciğerini suya atan ya da yiyen uzun boylu, dağınık saçlı, şişman, dişlek, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte, çıplak, göğüslerinden birini geriye atmış, çirkin, tepesinde gözü olan, al gömlek giyen bir yaratık olarak tasvir edilmektedir. Geniş bilgi için bk. Acıpayamlı, Orhan (1974). *Türkiyede Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. s. 80; İnan, Abdülkadir (1987). *Al Ruhu Hakkında”, Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu. s. 259-267; Genç, Reşat (1999). *Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. s. 18.; Duvarcı Ayşe (2005). *Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar*. *Bilig*. S, 32, s. 125-144; Çobanoğlu, Özkul (2003). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınları. s. 124-130; İnyet, Alimcan (2007). *Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmoz / Celmoğuz*. İzmir: Külcüoğlu Kültür Merkezi Yayınları. s. 41-48.

Alan araştırması sırasında bu atasözünü söyleyen kaynak kişilere atasözünün anlamı sorulmuştur. Kaynak kişiler yukarıda belirttiğimiz gibi olağanüstü bir varlıktan bahsetmemişlerdir. “Āl aparmış.” sözü doğum esnasında kadının aşırı kan kaybı sonucu hayatını kaybetmesi olarak açıklanmıştır.

At minenunni, áúń gidirenunni, yúf giyenunni. (At binenindir, elbise giydirenindir, yol gidenindir.)

Áti dirnağde ayirmezle. (Eti, tırnaktan ayırmazlar.)

Atílen düşer. (Atılan düşer.)

Ázançi ulmiyenne ħurüz uli belğāsım. (Ezan okuyan olmadığı zaman horoz Ebul Kasım olur.)

Bağde ekme álú, ħurde dime ħalú. (Bağa erik ekme, Kürt'e dayı deme.)

Bála nenere yekerağ. (Çocuk annesini geçti.)

Baler üzine, diyer, bu menem inanmerem. (Aynada kendi yüzüne bakar, bu ben miyim, inanmıyorum, der.)

Baluğ bilmesi, ħaluğ ki bili. (Balık bilmeseyse halik bilir.)

Baluğ tuten ħutini bağler souħ sue. (Balık tutan kıcını soğuk suya sokar.)

Başım sinér, nérħım sinérme. (Başımı kır ama kıymetimi düşürme.)

Başı deymi elhed daşine. (Başı değmiş mezar taşına.)

Başı numurtere çıħmirmi. (Daha başı yumurtadan çıkmamış.)

Başı saruluği çekilmemi. (Daha başının sarılığı çekilmemiş.)

Béllírki ħermāni bu yıl sâ vrâ v. (Geçen yılki harmanı bu yıl savurur.)

Bereħu oliyâ v. (Boş konuşuyor.)

Beqqal dāşde oğiller, siçanni kişmişde. (Bakkal hafif tartar, fare de kuru üzümde çalar.)

Bi yerde yatmez sulğisi altine. (Suyun altında kalacağı hiçbir yerde yatmaz.)

Bice di, bice işir. (Bir de, bir dinle.)

Bice işi getirin başine bilsı bice betmān unne neçe fetire çıħer. (Bir iş getirin ki başına, bir betman⁴ undan kaç fetire⁵ çıkar bilsin.)

Bice işi getirin başine ki debbāğ diri başine getimemi. (Ona öyle bir şey yapın ki derinin başına gelmemiş olsun.)

Bice nādan daş ati çāhe qırħ ağıl çıħarebilmezi. (Bir deli bir taş atar kuyuya, kırk akıllı çıkaramaz.)

Bice ūlmesi ubirisi dirilmez. (Birisi ölmezse başka birisi dirilmez.)

Bice yalançi bice temevpār. (Hem yalancı hem açgözlü.)

Bice yeyenne qorħ, bice yemiyenne. (Bir yiyenden kork, bir de yemeyenden.)

Bicesi diri dadâ v acınne ūlli, diri varidiyu 'yemeri. (Birisi dedi baban acından öldü, diğeri dedi ki vardı, yemedi.)

Bile dustluğ jyle duşmençiluğ içi yel qalsı. (Öyle bir dost ol ki düşmanlık için yel kalsın.)

Bit düşmi ħur eline. (Bit düşmüş kör eline.)

Bit düşmi tumanine. (Bit düşmüş elbisesine.)

Bize gelen bize ulşer deşşāğleri quza ulşer. (Bize gelen bize benzer, hayaları cevize benzer.)

Biheyeye selām verub red ul. (Hayasızca selam ver, selamın alınmasın.)

⁴ Bir ağırlık birimi, yaklaşık 5,5 kilo.

⁵ Bir tür ekme, Türkiye'deki pidelere benzer.

Bu yaħun yúlúçı ya hoş diluıçı ya çoħ püluıçı. (Bu yakınlık ya hoş dili için ya da çok parası için.)
Bu yılki quşu béllirki ğuş. (Bu yılki kuşu geçen yılki kuş.⁶)
Buğaz yiddi buğáni var. (Boğazın yedi boğumu var.)
Buğunki quşu dunavki quş. (Bugünkü kuşu dünkü kuş.)
Busan eyesi gelmi. (Bostan sahibi gelmiş.)
Busani gúl çıħarmi. (Bostanında gül bitmiş.)
Buynini tever kesmez. (Boynunu balta kesmez.)
Eger abu dilire varu ulmiyeydi, qerqe güzu çıħarırdı. (Eğer şu dili de olmasaydı, karga gözünü çıkarırdı.)
El eli tanir. (El, eli tanır.)
El eli yüver, elle düner elüzi över. (El eli yıkar, el de döner eli yüzü yıkar.)
El işler, güz qorler. (El çalışır, göz korkar.)
Émamzäre şem getirenu, şem uğilliyeni tanir. (Türbe sahibi mum getirenle mum götüreni (çalanı) tanır.)
Emir divan ferrāşi, ile üzve yaraşi. (Emin divanının kölesi, kölelik sana yakışıyor.)
Eynı ardi saru çurey ne ardi var ne üzi. (Arkası önü belli olmayan ekmek gibi ikiyüzlüdür.)
İki ğeranluğ işeyde bir ğeranyarenluğ korig düşer. (İki kurşluk eşek bir buçuk kurşluk semer alır.)
İki qıçı varıdi ikire alí. (İki ayağı vardı (kaçmak için) iki tane daha aldı.)
İlan her nağere kejdı delüğe giyenne rasıuli. (Yılan ne kadar eğri olursa olsun deliğe girdiğinde düz olur.)
İlan şirin dilinne çıħer yazıye. (Yılan tatlı dil ile dışarıya çıkar.)
İşey hārde düşey hārde. (Eşek nerde, döşek nerde.)
İşey işde qalenne bern u qulağ ulı. (İş görmeyen eşeği, sahibi keser.)
İşey ne bili yurğān düşey nemi. (Eşek ne bilir yorgan döşek nedir.)
İşey ülmaği it béyram éyli. (Eşek öldüğünde it bayram eder.)
İşeyi palanınne yeyer. (Eşeği semeriyle yer.)
İşeyu gücine gelmeyâv, girişmi palanına. (Eşeğe gücü yetmiyor, palanına girişmiş.)
İşirmelu süzleri işirduħ. (Duyulması gereken sözleri duyduk.)
İşşeye minmağ bice eybdi, ánmağ iki. (Eşeğe binmek bir ayıptı, inmek iki.)
İşşeyi kúlpire géşdi. (Eşeği köprüde geçti.)
İşşeyni ğuresse hārde qurt yemi. (Eşeğin kurt yediği nerde görülmüş.)
İt ğıçınne tıkan çıħarmağ. (İt ayağından diken çıkarmak.)
İt giddi meçhire. (İt girdi mescide.)
İt hizluğennerı qurt gelikene. (İt vefasız olursa kurt gelir.)
İt hizluğunnerı qurt samanluğde baía éyler. (İt cilve yaparsa, kurt samanlıkta çocuk yapar.)
İt sıfet deülli pişi sıfetti. (İt suratlı değil, kedi suratlıydı.)
İtuğli pişi sıfet. (Köpek oğlu ama yüzü kediyeye benzer.)

⁶ Küçümseme anlamında kullanılan bir söz, bir topluluk içinde henüz olgunlaşmadığı düşünülen bir kimsenin söylediği sözü küçümsemek, hafife almak için “Dünkü çocuk” anlamında kullanılan bir söz.

Örçmemi biçâ v. (Ölçmemiş, biçiyor.)

Peşá aǵzınne ülá v. (Sineğin ağzında ölür.)

Pifine pilâ v qeyrilmez dügi iseru saru yaǵ. (Üfleyerek pilav kavrulmaz, pirinç, yağ ister.)

Piçaǵ üz desisini kesmez. (Bıçak kendi kılıfını kesmez.)

Pişi bezedirmaǵ, pişi pişi iylemaǵ. (Kediyi süslemek, pisipisi yapmak.⁷)

Poǵyeyen qaşuǵı bilinneri. (Bok yiyenin kaşığı bilindir.)

Pún giyese diyelle bijdi, yavaş giyese diyelle gjidi. (Hızlı gitse piç derler, yavaş gitse aptal derler.)

Pülém civimne eǵlim başımne. (Param cebimde, aklım başımda.)

Püneçi eyaǵyalen ulli. (Ayakkabıcı yalınayak olur.)

Tānciye diyer tut, dêvşane diyer qaç. (Taziya der, tut; tavşana der, kaç.)

Tay düşse zeyn illemesi. (Tay düşsün, yaşamasın.)

U atlu bíz de piyāde. (O atlı biz de yaya.)

Udde kül düşer küllere ut. (Ateşe kül düşer, küle de ateş.)

Uǵirire qalen çıǵır remmāle. (Hırsızdan kalan falcıya gider.)

Uǵirisi güc ulenne, iv eyesini tuter. (Hırsız güçlü olduğunda ev sahibini yakalarlar.)

Ulmi ílan mincuǵı. (Olmuş yılan boncuǵu.⁸)

Ulmiş aynúv gün. Ay gün bibini gurmezdi. Yáni ay gece çıǵer gün gunnuz. Buár bibini hiç ferǵ
vurmezle. Yáni veldi bice nefer kem peydâ vsiesen gúlmıyesi diyelle ulmiş ay u gün. (Ay ile gün gibi
olmuş. Ay ile gün birbirini görmezdi. Yani ay gece çıkar, gün ise gündüz. Bunlar birbirini hiç görmezler.
İşte eğer bir kişi hiç gülmezse ona aynı ay ile gün olmuş derler.)

Un deyirmāne bice betmān uni yuǵ. (On tane değirmende üç kilo unu yok.)

Uni alınmi qelvilire asılni dāre. (Unu elenmiş, eleği de asılmış.)

Unne qorǵı ki ğudāre qorǵımez. (Allah'tan korkmayandan kork.)

Unu ipine çepe gitmaǵ ulmez. (Onun ipiyle ağaç toplamaya gitmek olmaz.)

Uşşaq ezizdi terbiyeti ezizraq. (Çocuk azizdir, terbiyesi ise daha aziz.)

Üce ate minen tiz düşer. (Yüksek ata binen çabuk düşer.)

Ügde baci ardde qeyçi. (Önde arkadaş, arkada düşman.)

Ülmaǵ bi gün, şiven bi gün. (Ölmek bir gün, ağlamak bir gün.)

Üluve üz verese, siçer kefene. (Ölüye yüz verirsen kefene sıçar.)

Üz başını baǵlebilmiyâ v gitmi gelin başını baǵliyâ v. (Kendi başını bağlayamıyor, gitmiş gelinin
başını bağlıyor.)

Üz daşiyu üz başı. (Kendi taşı, kendi başı.)

Üz u düz. (Tam yüz.)

Üzi diyese deyirmān daşiri. (Yüzü değirmen taşı gibi.)

⁷ Kedi süslemek sözü bölgede aldatmak anlamında kullanılıyor.

⁸ Bazı yılanların ağzında çok değerli incilerin bulunduğuna inanılması sebebiyle bölgede kullanılan bir söz, çok değerli anlamında kullanılıyor.

Kaynakça

- Acıpayamlı, Orhan (1974). *Türkiyede Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. s. 80.
- Bulut, Christiane (2005). Iranian Influences in Sonqor Turkic (Ed. Eva AgnesCsato, Bolsakson, Carinalahani). *Linguistic Convergence and Areal Diffusion*. New York: Routledge. s. 241-269.
- Çobanoğlu, Özkul (2003). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Doerfer, Gerhard (1977). Das Sonqor-Türkische. *Einvorlaufiger Bericht*. Helsinki: Studia Orientalia. S. 47, s. 43-56.
- Duvarcı, Ayşe (2005). Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar. *bilig*. S. 32, s. 125-144.
- Genç, Reşat (1999). *Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (2000). *Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*. Ankara Türk Dil Kurumu.
- Heyet, Cevat (2002). Sungur Türkleri. *Türkler Ansiklopedisi XX*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. s. 675-678.
- İnan, Abdülkadir (1987). *Al Ruhü Hakkında Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu. S. I, s. 259-267.
- İnayet, Alimcan (2007). *Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz/Celmoğuz*, İzmir: Külcüoğlu Kültür Merkezi Yayınları. s. 41-48.
- Johanson, Lars (1998). History of Turkic, *The Turkic Languages*. (Ed. Lars Johanson and Eva Agnes Csato). New York: Routledge. s. 82-83.
- Minorsky, Vladimir. (1970). Sungur, *İslam Ansiklopedisi*, XI, İstanbul.
- Windfuhr, Gernot. (1977). Sonqori-Türkisch. *Mini-Grammar [Morphology]*. Helsinki: Studia Orientalia. s. 47-56.

Yayıma Hazırlayan: Edanur Sağlam

FOTOĞRAFLAR

Sungur Türkleri (Sungur şehri)

Sungur şehrine ait bir görünüm